

Kirjavara Kihnu koolile

Kihnu lugõmik.

Koostanud Ly Leas, Külli Sepp,
Evi Vesik, toimetanud Joel Sang.

Kihnu: SA Kihnu

Kultuuriruum, 2004.

80 lk.

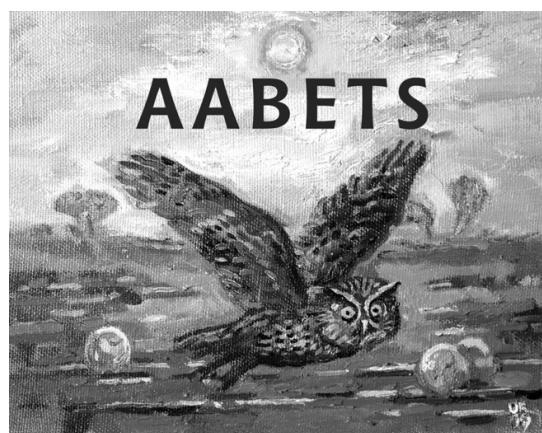
Aabets.

Jutud mõtlõsid vällä Külli Laos,
Reene Leas ning Evi Vesik,
pildid mualis Uno Roosvalt.

Toimetaja Mark Soosaar.

Pärnu: SA Kihnu Kultuuri

Instituut, 2009. 80 lk.

Oma kodukandi (murde)keele tähtsustamist kirjakeele kõrval on olnud märgata eelkõige Võru- ja Mulgimaal. Kuid on põhjaesti keelealalgi kohamurdeid, kas või saartel, mis kirjakeelest tuntavalt erinevad. Hea näite pakub Kihnu saar, kus uuel aastasajal on hakatud soetama omakeelset kirjavara. Et Kihnu oma folkloori, käsitöö ja kombestiku ehk oma pärimuskultuuriga kuulub 2003. aastast UNESCO inimkonna suulise ja vaimse pärandi meistriteoste nimekirja, siis tähendab oma keele ja kultuuri õpetamine Kihnu koolis ühtlasi olulist osa pärimuskultuuri kaitse alasest tegevusest.

2004. aasta koolisügiseks ilmunud „Kihnu lugõmik” on esimene Kihnu murdekeelne raamat, selle koostamist ärgitas ja vedas keelemees Joel Sang. Tegemist on algklassi õpikuga, mille seadsid kokku Kihnu põhikooli õpetajad, pesuehtsad kihnlased Ly Leas, Külli Sepp ja Evi Vesik. Õpiku valmimisel oli saarerahvalgi oma osa, sest Theodor Saare kirjapandu ning Harri Jõgisalu „Maaleiva” kõrval on kasutatud ka praeguste sõnaseadjate jutustusi. Lugemik kõnetab lapsi peamiselt nende kodusaare lugudega. *Kihnumua* saanud alguse muiste uppunud laevast, mille kaared hakanud liiva koguma, ja *Kakra siär* olla jäänuk Pootsini ehitada plaanitud tammist.

Paljud palad on tööst. Juttu tuleb ketramisest (*Mamma tegi lõnga*), puudeveost (*Metses*), muistses rehepeksust (*Rihel*), töö kuulub loomuldas ka laste ellu. *Mio suinõ päe* algab kalade võtmisega püünistest, siis tehakse heina, käiakse ujumas, lastakse õnged merre ja õhtul aetakse heinad lakka. Ilmselgeks saab, kui palju tööd on kas või sellega, et maitsvat suupoolist põske pista (*Piparkuõk*, *Magus mahl*, *Emä tegi saia*, *Mede emä moosipu^{erk}*). Ja ega mängud saa mängimata jääda, olgu see jooksumäng *kiibitsemine*, pallimäng *matski* või *ku^{ern}*.

Igapäevategemiste tagant kumab laiem ilmaelutaust. Kalendrit hoiavad meeles näiteks *Mardilaupa*, *Jõululaupa*, *Madisõpäe* ja *Vastlapäe*. Kihnlase identiteeti aitavad vermida *Ülgepüük*, *Peremärk*, *Laevõ tegemine*, aga kindlasti ka avarama maailma avastamine Manijal (*Mammaga Manõjal*), Saaremaal (*Suarlastõ juurõs*) või Pärnus (*Ljõnnasõit*). *Riia ljõnna uatamõs* tähendab siiski keelega vastu rauda puutumist nagu mandrilgi.

Kihnu lugemik on kaunis raamat. Pedagoogiliselt hästi komponeeritud lugemikus on kasutatud kihnlasest kunstniku Jaan Oadi (1899–1984) töid, teose on illustreerinud Epp Maria Kokamägi.

Tänavu ilmunud „*Aabets*” on niisamasugune kooliõpetajate koostatud eht-Kihnu väljaanne (liiati kui kaks autorit on samad mis lugemikul). Õpetlikud-muhedad lugemised arvestavad nii tähestikutähti kui ka Uno Roosvalti illustratsioone. Kihnu õpilastele loodud õpik on sõbralik tugi kodumurde omandamiseks ning samas hea moodus hakata vahet tegema, mis kuulub oma saare ja mis maismaa keelde. Autorid on tuginenud küll Kihnu keeletarga Theodor Saare kogutud materjalidele, ent ühendanud need loovalt Kihnu nüüdse, elava keelekasutusega. „Kihnu keele õpetusega koolis tahame toetada murdekeele kasutust noorte kihnlaste igapäevases kõnepruugis ja loodan, et kõik meie trükised aitavad säilitada ainult kihnu keelele omast sõnakasutust ja lause ülesehitust,” on õpetaja Külli Laos öelnud paari aasta eest Pärnu Postimehele.

Kihnu *aabetsi* omapära algab juba tähestikust: A-tähele järgneva B-tähe nimi on *pehme pie*, järgnevad *pehme tie* (D) ja *pehme kie* (G), edasiste seas on *ihh* (H), *kõva kie* (K), *lie* (L), *mie* (M) jne. Murdetekste lugedes oleme harjunud lisamärkidega, mis keeleomast hääldust markeerivad. Kihnu juttude puhul on nii lugemikus kui ka aabitsas aetud läbi kirjakeele vahenditega. Üksnes Kihnu-pärast peenendust on tähistatud ülestõstetud *e*-ga vastava hääliku ees, näiteks *a^{erk}* 'hark',

a^erst, *kuõ^el* 'kool' või *o^ekk* 'vokk'. Kui sõna muutes ilmub aga sõnasse *i*, siis peenendus taandub: *argi*, *arsti*, *kuõli*, *oki*.

Tekstid on mõnusalt kodu- ja Kihnu-kesksed. A-tähe juurde sobivad *ahunas* ja *angõrjas*, D-tähega haakuvad *mede kodo*, E-tähega *emme*, *emä* ja *eit* 'vanaema', K-tähega *kuarnas*, *kiives* 'kiivitaja', *ku^ell* 'kajakas' jne. Kihnuliku münti lisavad nii *koslakongid*, triipus *kõrdid*, *kakuami-pütäd* 'ujuvpoid kakuamikasti nurkades', *murrud* 'jäähilad' kui ka *nipskimäng*. Tähestikuosale järgnevad lisalugemispalad ning sõnastik. Siit näeb ühtlasi, kuidas on uuemaid sõnu oma keelde suupärastatud (*autu*, *baktõr*, *iileva^ent* 'elevant', *limunaat*). Juttudesse on siia-sinna poetatud mõistatusi ära arvata ja õpetussõnu tähele panna, alates sellest, et *teese kohta ei tohe to^ehm öelda*, kuni selleni, et *surnuaida ei minnä palju jalu ega piäle sedä, kui päe ond looja läin*. Õpetajaist autorid näikse võtvat kõiki õpilasi nagu omaenese lapsi.

Aabitsatekstid on leidnud õnnelikul kombel pildipaarilised Uno Roosvalti loomingust. Et kunstnik on Kihnuga seotud juba üle 40 aasta, ilmneb ehedalt tema hingestatud piltidest. Kihnu õpilased on kui äravalitud lapsed, kes saavad kasutada nii ilusat kooliraamatut. Muide, aabitsa kaanepildil on kujutatud lennul kakku, Kihnule väga iseloomulikku lindu. Autorid ja toimetaja märkasid küll võimalikku sõnamängu, et mandrilaste *kuke*-aabitsale võiks Kihnu vastu panna oma *kaku*-aabitsa. Paraku pidi see uitmõtteks jäämagi, sest kaku nimeks pole Kihnus mitte kakk, vaid *kassipiägä kanaku^ell*.

Lugedes-lehitsedes hakkab vägisi kummitama mõte, et *aabetsil* ja *lugõmikul* võiks olla hulk lugejaid ka *maesõma massakate*, st mandri-rahva seas, kes tahaksid saada pisut aimu *Kihnumuast* või mingit maiku *kihnu kielest*. Et nad teaksid vähemalt niipalju, et *idirasvlanõ* on rasvatihane, *juõ^es* on luik, *sangõtõkukrik* on kõrvahark, *jumikara* on jääpurikas või et *õun* on kartul. Loodetavasti jätkub neid värvikaid raamatuid nii raamatupoodidesse, -kogudesse kui ka -peredesse.

Lõppu sobiks lisada, et viimasel ajal on ilmunud muudki Kihnu kirjavara, näiteks Naada Juku „Hülgeküti päevik” (2005), Theodor Saare „Veretõõ Läänemerel” (2006), Harri Jõgisalu „Meri põlõm'tõ paljas vesi” (2006), Ärmä Roosi „Elumõnu” (2009) või Svea Aaviku „Kihnu Jõnnist Kihnu Virveni” (2009). Hakkab ikka juba olema, mida aabitsa ja lugemiku järel kätte võtta.

Jüri Viikberg